

УДК: 378 - 056.2/.3

Людмила Ніколенко,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри педагогіки та спеціальної освіти

l.nikolenko1@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8708-3117

Researcher ID: U-3171-2017

Liudmyla Nikolenko,

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, Україна
проспект Науки, 72, м. Дніпро, 49010

Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine
Nauky Avenue, 72, Dnipro, 49010

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

EXPERIENCE OF ORGANIZING INCLUSIVE EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

Анотація. Стаття стосується проблеми організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти України. Підкреслено важливість залучення здобувачів з особливими освітніми потребами до вищої освіти, яка є важливим чинником особистісного зростання та соціальної інтеграції особистості.

Досліджено основні напрями діяльності закладів вищої освіти, які сприяють залученню студентів з особливими освітніми потребами до освітнього процесу. Виокремлено такі організаційні аспекти: створення спеціалізованої матеріально-технічної бази, забезпечення архітектурної доступності, впровадження адаптивних технологій навчання, підготовка викладачів до роботи в інклюзивних групах. Окрему увагу приділено питанню цифрової інклюзії та доступності освітніх онлайн-сервісів для студентів з ООП. Акцентовано на ролі

психологічної підтримки та соціального супроводу осіб з інвалідністю під час навчання у закладі вищої освіти.

Проведено аналіз досліджень, які висвітлюють стан та тенденції інклюзивної освіти у вищій школі, зокрема відзначено роль Відкритого міжнародного університету розвитку людини «УКРАЇНА» у впровадженні ефективних практик інклюзивного навчання у вищій школі. Особливий акцент зроблено на академічній інклюзії в цьому університеті, а саме: адаптації навчальних програм та методик викладання для студентів з особливими освітніми потребами. Досвід університету «УКРАЇНА» підтверджує, що комплексна підтримка студентів із залученням фахівців різного профілю сприяє їхньому успішному навчанню та соціалізації.

Особливу увагу приділено інклюзивному напрямку діяльності Національного університету «Львівська політехніка», де створено Центр ветеранського розвитку, що є прикладом інклюзивного підходу до навчання ветеранів і студентів з особливими освітніми потребами. Зазначено, що сьогодні українська система вищої освіти розвиває інклюзивне навчання за європейськими стандартами, проте існує потреба у формуванні єдиної державної політики в цій сфері.

У статті узагальнено основні перспективи розвитку інклюзивного навчання у вищій освіті України. Виявлено, що незважаючи на помітний прогрес закладів вищої освіти в забезпеченні доступності та соціальної інтеграції, нагальними є проблеми, пов'язані із фінансуванням, нормативним регулюванням та спеціалізованою підготовкою кадрів. Запропоновані у статті напрями вдосконалення інклюзивного навчання можуть стати основою для подальших реформ у сфері освіти.

Ключові слова: інклюзивне навчання, вища освіта, особливі освітні потреби, соціальна інтеграція, адаптивні технології, цифрова інклюзія, психологічна підтримка, архітектурна доступність, ветерани, Центр ветеранського розвитку.

Abstract. The article deals with the problem of organising inclusive education in higher education institutions of Ukraine. The importance of attracting students with special educational needs to higher education is emphasised, which is an important factor in personal growth and social integration of the individual.

The main directions of activity of higher education institutions that promote the involvement of students with special educational needs in the educational process are investigated. The following organisational aspects are highlighted: creation of a specialised material and technical base, ensuring architectural accessibility, introduction of adaptive teaching technologies, training of teachers to work in inclusive groups. Special attention is paid to the issue of digital inclusion and accessibility of online educational services for students with SEN. The role of psychological support and social support for persons with disabilities while studying at a higher education institution is emphasised.

An analysis of studies covering the state and trends of inclusive education in higher education is carried out, in particular, the role of the Open International University of Human Development «UKRAINE» in the implementation of effective practices of inclusive education in higher education is noted. Particular emphasis is placed on academic inclusion at this university, namely, the adaptation of curricula and teaching methods for students with special educational needs. The experience of the University of «UKRAINE» confirms that comprehensive support for students with the involvement of specialists of various profiles contributes to their successful learning and socialisation.

Particular attention is paid to the inclusive activities of Lviv Polytechnic National University, where the Veteran Development Centre has been established, which is an example of an inclusive approach to teaching veterans and students with special educational needs. It is noted that today the Ukrainian higher education system is developing inclusive education in accordance with European standards, but there is a need to form a unified state policy in this area.

The article summarises the main prospects for the development of inclusive education in higher education in Ukraine. It is found that despite the significant progress of higher education institutions in ensuring accessibility and social integration, a number of problems related to financing, regulation and specialised training are urgent. The directions for improving inclusive education proposed in this article can serve as a basis for further reforms in the field of education.

Key words: inclusive education, higher education, special educational needs, social integration, adaptive technologies, digital inclusion, psychological support, architectural accessibility, veterans, Veteran Development Centre.

Актуальність. Інклюзивне навчання є важливою парадигмою в освіті, яка спрямована на зміну життєвих перспектив осіб з особливими освітніми потребами (ООП) шляхом сприяння їхньому особистісному розвитку та активному залученню до соціальної та професійної активності. Інклюзивне навчання спонукає до значних позитивних зрушень у розумінні цінності кожної людини та можливості посильної участі усіх громадян у суспільному бутті. Вища освіта тут займає особливе місце, оскільки забезпечення інклюзивних підходів до навчання у закладах вищої освіти (ЗВО) не лише сприяє розкриттю потенціалу здобувачів з ООП, а й дає змогу забезпечити різні галузі кваліфікованими фахівцями. А в цьому є сьогодні нагальна потреба.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. До останніх років інтеграція осіб з ООП до закладів вищої освіти в Україні була несистемним явищем і,

скоріше, ґрунтувалася на бажанні та можливостях самих студентів чи їхніх батьків/опікунів до здобуття вищої освіти.

Ситуація зазнала кардинальних змін від початку активних євроінтеграційних процесів і прискорилося у зв'язку з наслідками війни в Україні. Збільшення чисельності потенційних абітурієнтів та здобувачів, які набули особливих освітніх потреб, стала визначальною для зміни пріоритетів в освітній стратегії. Забезпечення рівного доступу до вищої освіти для усіх, хто бажає здобути цей освітній рівень вперше або змінити чи покращити кваліфікацію, є проблемою активного наукового дискурсу.

Провідним надбанням тут є праці науковців Відкритого міжнародного університету розвитку людини «УКРАЇНА». Серед них на особливу увагу заслуговують монографічні праці. Теоретичне підґрунтя та методологію організації інклюзивного навчання у ЗВО розкрито в науково-практичному дослідженні (М. Чайковський та ін., 2019), де на основі практичного досвіду автори підсумовують, що успішному залученню студентів з ООП в освітній простір університету сприяє спеціальна підготовка викладачів, максимальна компенсація труднощів сприйняття навчального матеріалу студентами, спеціальне обладнання навчальних аудиторій, забезпечення архітектурної безбар'єрності, альтернативний формат навчальних матеріалів, створення підрозділів, які забезпечують включення студентів з ООП в освітній простір ЗВО, застосування адаптивних технологій інклюзивного навчання.

Питань соціально-психологічної підтримки осіб з різних категорій особливих освітніх потреб стосується колективна праця (Маслянікова І., Османова А., Давиденко Г. та ін., 2023), у якій розглядаються різні аспекти інклюзії, зокрема, проблема стресостійкості студентів з інвалідністю. Звертається увага на те, що особи з інвалідністю у більшості випадків через емоційну вразливість мають ослаблену здатність запобігати стресовим станам. Правильно організоване навколишнє середовище та вчасно надана соціальна підтримка є важливими умовами збільшення стресостійкості та успішної самореалізації здобувачів з інвалідністю у просторі ЗВО.

У монографічному дослідженні Г. Давиденко (2023: 196-197), серед інших питань, вивчається доступність спеціальних сервісів та інструментів для осіб з ООП. Авторка наголошує, що цифрові освітні сервіси в Україні розвинено досить добре, але доступ до них є дуже нерівномірним. Маргіналізовані спільноти, особи з низьким рівнем доходу, особи з інвалідністю мають обмеження або ж зовсім не мають доступу до цифрових технологій, і навчальних у тому числі. Це створює значні бар'єри для економічної мобільності, соціальної інтеграції та доступу до освіти. Для збільшення залученості до вищої освіти здобувачів з ментальними порушеннями (найвразливіша категорія серед людей з інвалідністю) Г. Давиденко пропонує такі ефективні методи, як пряме навчання на основі структурованого підходу, моделювання зразків, практика фідбеком від викладача або однокласників, взаємонавчання та застосування в офлайновому світі. Цей підхід, на думку науковиці, може допомогти студентам побачити практичну цінність навичок цифрової грамотності та підвищити мотивацію і здатність до вищої освіти.

Питанням освітньої інклюзії у вищій школі приділяється значна увага і в інших наукових доробках українських вчених. С. Миронова, Л. Платаш та інші науковці (2021) досліджували питання соціальної та освітньої інклюзії в різних умовах і розкрили практичні підходи до організації освітнього середовища в закладах з інклюзивною та спеціальною формою навчання, торкнулися деяких проблем навчання, соціалізації та розвитку осіб з особливими потребами, а також проблеми розвитку особистісного потенціалу людини в умовах інклюзії.

Огляд цих фундаментальних праць та інших новітніх публікацій (С. Балашова (2021); О. Галицька (2024); К. Чупіна (2020); Л. Потапюк (2021); Р. Шерстюк, І. Стойко, Л. Малюта (2024) та ін.) показує, що сьогодні важливим моментом інклюзивної освіти у вищій школі стала відсутність єдиної державної політики щодо цього питання (на відміну від доволі активного адміністративного регулювання інклюзивного навчання у середній школі або ж налагодженої централізації цього процесу в європейських державах). Українська вища освіта наслідує приклади європейських ЗВО, розвивають інклюзивну форму вищої освіти за принципом «освіта для усіх».

Мета статті. У цій статті ставимо за мету охарактеризувати деякий накопичений досвід організації навчання осіб з ООП в українських ЗВО, проаналізувати й виокремити кращі зразки та перспективи їх ширшої імплементації у вітчизняній вищій освіті.

Методи дослідження. Основним методом дослідження обрано описовий аналіз, головне призначення якого полягає в тому, щоб отримати загальне уявлення про структуру, характеристики чи основні властивості наукових явищ. Цей метод допоможе виявити основні тренди в організації інклюзивного навчання в ЗВО України, краще зрозуміти зміни, які відбуваються у вищій освіті у зв'язку із введенням в освітній процес осіб із ООП. У результаті планується отримати певні загальні структуровані уявлення про ефективність і тенденції організації інклюзивного навчання в українських ЗВО.

Результати дослідження. Інклюзивні процеси в системі вищої освіти України на сьогоднішньому етапі відбуваються досить розрізнено. Поки що лише частина ЗВО почала трансформацію ресурсів, адаптуючи їх під потреби осіб з ООП. Більша частина ЗВО – на етапі намірів реалізації інклюзивного навчання і вивчення передових практик із цього сегменту є важливим для мінімізації можливих бар'єрів в інклюзивному поступі.

Одним із яскравих прикладів ефективного інклюзивного навчання на рівні вищої освіти є діяльність Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна». Цей заклад став першим українським ЗВО, який запровадив інклюзивне навчання, і вже десятки років забезпечує доступ до вищої освіти особам з ООП. У своїй діяльності університет виходить із принципу доступної і якісної освіти для всіх, а формування інклюзивного середовища визнає пріоритетним. Запорукою успіху впровадження інклюзивної освіти в університеті став чіткий організаційно-функціональний та інституційно-концептуальний розподіл проявів активності усіма учасниками освітнього процесу (Л. Ніколенко, 2024: 141-144).

Для ефективного впровадження інклюзії в університеті «Україна» працює Центр інклюзивних технологій навчання (Б.д.), який координує усі аспекти такої форми здобуття вищої освіти особами з ООП. Діяльність Центру охоплює

педагогічний, психологічний, медико-реабілітаційний, соціальний, технічний, фізкультурно-оздоровчий супровід інклюзивного навчання, а також сприяє працевлаштуванню випускників з ООП. Насамперед Центр забезпечує взаємну соціальну адаптацію до навчання як здобувачів з ООП, так і без особливих освітніх потреб, оскільки від цього залежить якість усього навчального процесу. Велику увагу приділено навчанню викладачів. Із цією метою на базі Центру постійно діє семінар зі спеціальної підготовки викладачів до роботи в інклюзивних навчальних групах. Тут викладачі вивчають функціональні відмінності, особливості психічного розвитку сприйняття навчального матеріалу здобувачів освіти певної категорії та кращим світовим досвідом інклюзії таких здобувачів освіти.

Загалом в університеті «Україна» (як в центральному офісі, так і у філіях по всій території України) успішно реалізують організаційні заходи, на котрі варто орієнтуватися кожному ЗВО стосовно інклюзивного сегменту. До таких заходів належить: створення спеціалізованої матеріально-технічної бази; забезпечення доступності освітнього середовища, інформації, бібліотечних фондів для всіх здобувачів освіти з ООП; надання здобувачам з ООП можливості комбінованої форми навчання та дистанційної освіти; адаптація навчально-методичного забезпечення освітніх компонент під потреби здобувачів з ООП; перепідготовка викладачів; упровадження асистивних інформаційних технологій; формування в колективі інклюзивної культури; організація академічного, психологічного, медико-реабілітаційного та соціального супроводу; створення умов для самореалізації та професійної адаптації здобувачів з ООП.

Вивчення досвіду цього університету та європейських ЗВО переконує, що кожен із цих напрямів роботи має конститутивне значення в інклюзивному поступі і потребує креативних підходів. Стосовно цього варто зазначити, що функціонування університету значною мірою залежить від співпраці із громадськими організаціями та закордонних донорів, які фінансують розвиток інклюзивної освіти за прикладом західного досвіду залучення осіб з ООП до університетського життя. Симбіоз міжнародного практичного досвіду та

ініціативності українських громадських організацій та освітян забезпечує успішну інклюзивність.

Заслуговує особливої уваги й інклюзивний підхід в діяльності національного університету «Львівська політехніка». Цей заклад не має тривалого досвіду забезпечення інклюзивним навчанням осіб з ООП. Однак тут у співпраці з меценатами і спонсорами відкрився перший в Україні ветеранський простір, який університет облаштував і продовжує вдосконалювати в межах проєкту «Норвегія – Україна» (Б.д.). Проєкт реалізовано упродовж 2014-2021 р.р. Завданнями, виконаними у проєкті, стала професійна перепідготовка ветеранів, допомога в соціальній та психологічній адаптації, сприяння ветеранам у працевлаштуванні та організації власного бізнесу. Також проєктом було передбачено навчання викладачів працювати зі здобувачами з ООП. У результаті проєктної ініціативи у цьому ЗВО налагодили діяльність Ветеранської служби, яка перебирала на себе координацію роботи не лише з ветеранами та їх сім'ями, а й з іншими категоріями студентів з ООП. А в 2023 році на основі Служби розпочав діяльність Центр ветеранського розвитку. Тут надаються навчально-допоміжні послуги, юридичні консультації. Центр покликаний сприяти облаштуванню інклюзивного середовища, а за потреби організовує індивідуальний супровід здобувачів з ООП. Також в Центрі організовуються просвітницькі заходи. Цінним є те, що в межах Центру функціонує служба медіації, що допомагає вирішувати проблемні і конфліктні ситуації, які виникають між учасниками інклюзивного освітнього процесу.

У 2024 році в межах ще одного міжнародного проєкту відкрили інклюзивний освітній простір «Без обмежень» (Б.д.). Він являє собою облаштоване для інклюзивного навчання середовище і функціонує на базі Центру ветеранського розвитку та Центру міжнародного професійного партнерства Інституту гуманітарних та соціальних наук Львівської політехніки.

Важливо, що така проєктна діяльність в кластері інклюзії має логічне продовження і окреслена у Стратегії розвитку інклюзивної освіти у Національному університеті «Львівська політехніка» (2025). Ця стратегія

передбачає системну зміну підходів до організації навчального процесу, серед яких:

- створення на базі Центру ветеранського розвитку «єдиного вікна» щодо надання вступникам і здобувачам вищої освіти консультаційних послуг з питань вступу до університету та супровідних інклюзивних послуг під час навчання;
- робота з громадами Львівської області з питань короткострокової підготовки фахівців із супроводу ветеранів війни та членів їхніх сімей у межах реалізації державної ветеранської політики;
- створення вебсервісу підтримки ветеранів та членів їхніх сімей;
- створення психологічної служби та подальша розбудова інклюзивного освітнього середовища для ветеранів та членів їхніх сімей, сімей загиблих воїнів у частині створення університетських підрозділів з ментального здоров'я.

Практика інклюзивних підходів до навчання осіб з ООП у Львівській політехніці підтверджує конститутивність системного підходу до його реалізації. Такий підхід дає можливість вибудувати інклюзивну політику у цілісному розумінні змісту і можливостей її реалізації в єдиному просторі ЗВО.

Звичайно, в умовах, коли ЗВО України переживають складні часи реорганізацій, зміни орієнтирів, нестачі фінансування, забезпечувати інклюзивність непросто. Але описаний досвід вказує на кроки, які можуть започаткувати інклюзивні зміни: реалізацію соціальних та освітніх проєктів інклюзивного змісту. Частина ЗВО вже використовують таку можливість і реалізують різні проєкти з вирішення воєнних викликів та мінімізації бар'єрів у створенні інклюзивного освітнього простору. До прикладу можемо навести реалізацію подібних проєктів в Хортицькій національній навчально-реабілітаційній академії (створено Центр ветеранського розвитку (б.д.), Бердянському державному педагогічному університеті (розробляється віртуальне інклюзивне середовище навчання «Університет без стін» (Hanna Lopatina et al., 2024)), Волинському національному університеті ім. Лесі Українки (проєкт спрямований на розвиток соціальної інклюзії (Галицька О., 2024) та інших інклюзивно спрямованих ініціатив. Реалізація таких проєктів змінює

погляди на сучасний ЗВО, сприяє формуванню інклюзивних цінностей та освітніх стандартів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здійснений опис передового досвіду організації інклюзивного навчання на рівні вищої освіти свідчить, що організаційно-функціональний вимір його реалізації знаходиться на різних рівнях у різних ЗВО. За відсутності централізованого державно-адміністративного управління інклюзивністю у вищій освіті місію запровадження інклюзивної форми навчання беруть на себе безпосередньо ЗВО, розгортаючи автономні рішення. Водночас аналізовані інституційні підходи до розв'язання означеної проблеми не є розрізненими, хоча й помітні індивідуальні риси організаційних рішень. Загальним є орієнтація на імплементацію Конвенції про права інвалідів, Цілі сталого розвитку та загальноєвропейські принципи інклюзивного суспільства щодо рівності права на освіту усіх. Єдності підходів в інклюзивній політиці ЗВО сприяє широке вивчення світового (особливо європейського) досвіду розвитку інклюзії на рівні вищої школи.

Спостерігаємо загальне розуміння сутності інклюзивного ЗВО як «закладу освіти для усіх», бачення інклюзивного розвитку як невід'ємної частини інституційного розвитку закладу, усвідомлення важливості комплексного підходу до освітньої інклюзії та формування інклюзивної культури усіх учасників освітнього процесу. Спільним є і залучення зовнішніх партнерів до розбудови інклюзивного простору. Цими партнерами виступають міжнародні організації, місцеві органи влади, громадські організації, стейкхолдери, бізнес-структури.

Запровадження Національної стратегії інклюзивного навчання та Методичних рекомендацій щодо створення інклюзивного освітнього середовища в закладі вищої освіти, безумовно, сприятиме уніфікації організаційних інклюзивних підходів у ЗВО.

Однак інклюзивні практики у вищій школі сьогодні перебувають на етапі формування і є досить розрізненими. У цьому ЗВО повною мірою реалізують автономію та індивідуальні рішення. Ці практики передбачають забезпечення безбар'єрного освітнього середовища, розроблення внутрішньої нормативної

бази, підвищення обізнаності спільноти щодо питань інклюзивної навчальної і соціальної взаємодії, підтримку академічної інклюзії, охоплення усіх аспектів супроводу здобувачів з ООП, турботу про психологічне благополуччя учасників інклюзивного освітнього простору, залучення потенціалу усіх структур і, власне, здобувачів вищої освіти.

Перспективою дослідження може бути розроблення організаційних засад інклюзивного розвитку ЗВО на основі запровадження централізації цих процесів зі збереженням автономії ЗВО. Такий підхід сприятиме не лише залученню осіб з ООП до вищої освіти, а й розкриватиме можливості для академічної мобільності цієї категорії здобувачів вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чайковський, М. & ін. (2019). *Теоретико-методологічні засади впровадження інклюзії в закладах освіти : монографія*. Київ : Університет «Україна». 460 с. URL: https://hist.km.ua/images/publikatsiji/monografiya_khist_12_03_2019.pdf
2. Маслянікова І., Османова А., Давиденко Г. & ін. (2023). *Соціально-психологічна підтримка осіб з інвалідністю в умовах війни: колективна монографія*. Київ. Університет «Україна». 216 с. DOI: <https://doi.org/10.36994/978-966-388-674-9-2023-218>
3. Давиденко, Г. (2023). *Цифрова інклюзія та доступність: соціальна діджиталізація: Монографія*. Вінниця: ТВОРИ. URL: <https://doi.org/10.58521/978-617-552-348-3-2023-236>
4. Миронова, С., Платаш, Л., & інші (2021). *Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність та перспективи розвитку: колективна монографія у 2 частинах. Частина 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні*. Чернівці. 352 с. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3081/MONOGRAF_%D1%81%D1%84_%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%B7_1639050106.pdf?sequence=1&isAllowed=y
5. Балашова, С. (2021). Реалізація інклюзивної освіти в закладах вищої освіти України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка»*, 1(13), 5–7. <https://doi.org/10.17721/2415-3699.2021.13.01>
6. Галицька, О. (2024). Інклюзивне освітнє середовище: досвід моєї альма матер. *Inclusion and Diversity*, 4 (2024), 5-8. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion/2024.4.1>
7. Чупіна, К. (2020). Порівняльний аналіз становлення інклюзивної вищої освіти в Україні та за кордоном. *Актуальні проблеми корекційної освіти (педагогічні науки)*. 1(16), 266–277. DOI: 10.32626/2413-2578.2020-16.266-277

8. Потапюк, Л.М. (2021). Організація інклюзивної освіти у вітчизняному просторі. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 1(21), 119-124. DOI: 10.32342/2522-4115-2021-1-21-14
9. Шерстюк, Р., Стойко, І., & Малюта, Л. (2024). Інклюзивна освіта у закладі вищої освіти: реалії і можливості навчання ветеранів війни з особливими потребами. *Галицький економічний вісник. Том 86. № 1. С. 205-216.* DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.01.205
10. Ніколенко, Л.М. (2024). *Інклюзивний освітній простір у закладі вищої освіти: монографія.* Дніпро : Вид-во «Грані», 228 с. С. 141-143. DOI: <https://doi.org/10.33287/2220243>
11. Інклюзія та інтеграція. Центр інклюзивних технологій навчання Університету «Україна». Офіційний веб-сайт Відкритого міжнародного університету розвитку людини «УКРАЇНА». URL: https://uu.edu.ua/inclusion_and_integration
12. Ветеранська служба. Офіційний веб-сайт Національного університету «Львівська політехніка». URL <https://lpnu.ua/veteranska-sluzhba>
13. Стратегія розвитку інклюзивної освіти у Національному університеті «Львівська політехніка» (2025). Офіційний веб-сайт Національного університету «Львівська політехніка». URL: <https://lpnu.ua/2025>
14. Служба доступності до можливостей навчання «Без обмежень». Офіційний веб-сайт Національного університету «Львівська політехніка». URL: <https://lpnu.ua/nolimits>
15. Центр ветеранського розвитку. Офіційний веб-сайт Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії. URL: <https://khnnra.edu.ua/%d1%86%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%80-%d0%b2%d0%b5%d1%82%d0%b5%d1%80%d0%b0%d0%bd%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%be%d0%b3%d0%be-%d1%80%d0%be%d0%b7%d0%b2%d0%b8%d1%82%d0%ba%d1%83>
16. Ya. Sychikova and others (2024). *Redefining higher education: innovation, inclusion, and sustainable development during wartime: monograph.* Kharkiv: TECHNOLOGY CENTER PC, 232 p. <https://www.google.com/url?sa=i&url=http%3A%2F%2Fmonograph.com.ua%2Fpctc%2Fcatalog%2Fcategory%2Feducation&psig=AOvVaw3NYrULnDJpOzzRBc1moFel&ust=1738322243158000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CAQQn5wMahcKEwjQyYffqZ2LaxUAAAAAHQAAAAAQBA>

REFERENCES

1. Chaykovskiy, M. et al. (2019). *Teoretyko-metodolohichni zasady vprovadzhennya inklyuziyi v zaklady osvity [Theoretical and methodological principles of implementing inclusion in*

educational institutions]: *Monograph*. Kyiv: University «Ukraine». Retrieved from: https://hist.km.ua/images/publikatsiji/monografiya_khist_12_03_2019.pdf [in Ukrainian].

2. Maslyanikova, I., Osmanova, A., Davydenko, H. et al. (2023). *Sotsial'no-psykholohichna pidtrymka osib z invalidnistyu v umovakh viyny* [Social and psychological support for people with disabilities in wartime]: *Collective monograph*. Kyiv: University «Ukraine». DOI: 10.36994/978-966-388-674-9-2023-218 [in Ukrainian].

3. Davydenko, H. (2023). *Tsyfrova inklyuziya ta dostupnist': sotsial'na didzhytalizatsiya* [Digital inclusion and accessibility: Social digitalization]: *Monograph*. Vinnytsia: TVORY. DOI: 10.58521/978-617-552-348-3-2023-236/ [in Ukrainian].

4. Myronova, S., Platash, L., et al. (2021). *Sotsial'na ta osvityna inklyuziya: istoriya, suchasnist' ta perspektyvy rozvytku: kolektyvna monohrafiya u 2 chastynakh. Chastyna 1. Instytutsiyni ta osobystisni aspekty vprovadzhennya v Ukrayini* [Social and educational inclusion: History, present, and prospects for development]: *Collective monograph in 2 parts. Part 1. Institutional and personal aspects of implementation in Ukraine*. Chernivtsi. Retrieved from https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3081/MONOGRAF_%D1%81%D1%84_%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%B7_1639050106.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].

5. Balashova, S. (2021). *Realizatsiya inklyuzyvnoyi osvity v zakladakh vyshchoyi osvity Ukrayiny* [Implementation of inclusive education in higher education institutions of Ukraine]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series «Pedagogy»*, 1(13), 5–7. DOI: 10.17721/2415-3699.2021.13.01 [in Ukrainian].

6. Halytska, O. (2024). Inclusive educational environment: The experience of my alma mater. *Inclusion and Diversity*, 4(2024), 5-8. DOI: 10.32782/inclusion/2024.4.1 [in English].

7. Chupina, K. (2020). Porivnyal'nyy analiz stanovlennya inklyuzyvnoyi vyshchoyi osvity v Ukrayini ta za kordonom [Comparative analysis of the development of inclusive higher education in Ukraine and abroad]. *Current Issues of Correctional Education (Pedagogical Sciences)*, 1(16), 266-277. DOI: 10.32626/2413-2578.2020-16.266-277 [in Ukrainian].

8. Potapyuk, L.M. (2021). Orhanizatsiya inklyuzyvnoyi osvity u vitchyznyanomu prostori [Organization of inclusive education in the national space]. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series «Pedagogy and Psychology»*. *Pedagogical Sciences*, 1(21), 119-124. DOI: 10.32342/2522-4115-2021-1-21-14 [in Ukrainian].

9. Sherstiuk, R., Stoiko, I., & Maliuta, L. (2024). Inklyuzyvna osvita u zakladi vyshchoyi osvity: realiyi i mozhlyvosti navchannya veteraniv viyny z osoblyvymy potrebamy [Inclusive education in higher education institutions: Realities and opportunities for war veterans with special needs]. *Galician Economic Bulletin*, 86(1), 205-216. DOI: 10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.01.205 [in Ukrainian].

10. Nikolenko, L.M. (2024). *Inklyuzyvnyy osvityniy prostir u zakladi vyshchoyi osvity [Inclusive educational space in higher education institutions]: Monograph*. Dnipro: Publishing House «Hrani», 228 p. DOI: 10.33287/2220243 [in Ukrainian].
11. Inclusion and integration. Center for Inclusive Learning Technologies, University «Ukraine» (n.d.). Retrieved from: https://uu.edu.ua/inclusion_and_integration
12. Veteran Service (n.d.). Official website of Lviv Polytechnic National University. Retrieved from: <https://lpnu.ua/veteranska-sluzhba>
13. Stratehiya rozvytku inklyuzyvnoyi osvity u Natsional'nomu universyteti «L'vivs'ka politekhnika» (2025) [Strategy for the Development of Inclusive Education at Lviv Polytechnic National University]. Official website of Lviv Polytechnic National University. Retrieved from: <https://lpnu.ua/2025>
14. Accessibility Service «No Limits» (n.d.). Official website of Lviv Polytechnic National University. Retrieved from: <https://lpnu.ua/nolimits>
15. Veteran Development Center. Official website of Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy. Retrieved from: <https://khnnra.edu.ua/%d1%86%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%80-%d0%b2%d0%b5%d1%82%d0%b5%d1%80%d0%b0%d0%bd%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%be%d0%b3%d0%be-%d1%80%d0%be%d0%b7%d0%b2%d0%b8%d1%82%d0%ba%d1%83>
16. Lopatina, H., Tsybuliak, N. & all (2024). *Redefining higher education: Innovation, inclusion, and sustainable development during wartime: Monograph*. Kharkiv: TECHNOLOGY CENTER PC. Retrieved from: <http://monograph.com.ua/pctc/catalog/category/education> [in English].

УДК 376-056

Тетяна Скакодуб,

аспірантка,

ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України

e-mail: Tatitka@ukr.net

orcid.org/0009-0004-9255-1105

Tetiana Skakodub,

Graduate student,

Mykola Yarmachenko Institute